

Кукель Г.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету

Роледерс В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету

Семчук І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, обліку та оподаткування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету

Kukel Galina

Vinnitsa Education and Research Institute of Economy
of Ternopil National Economic University

Roleders Viktoriia

Vinnitsa Education and Research Institute of Economy
of Ternopil National Economic University

Semchuk Inna

Vinnitsa Education and Research Institute of Economy
of Ternopil National Economic University

ОЦІНКА ЗАЙНЯТОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

ESTIMATION OF EMPLOYMENT IN AGRICULTURE OF UKRAINE

У статті здійснено оцінку зайнятості населення України в сільському господарстві. Досліджено проблеми агропромислового комплексу та особливості ринку праці і безробіття в аграрному секторі. Виявлено основні чинники, що впливають на зайнятість в аграрній сфері. Визначено причини перерозподілу робочої сили із сільськогосподарських підприємств в особисті селянські господарства. На основі аналізу даних Державної служби статистики України, наукових робіт наведено характеристику зайнятості економічно активного населення країни, виявлено негативні тенденції, що намітилися у сфері зайнятості населення в сільському господарстві. Проаналізовано кількісні й якісні показники зайнятості сільського соціуму. Виділено особливості зайнятості в сільській місцевості, які включають обмежені можливості працевлаштування, низький рівень оплати праці, зростання соціальної напруги і трудової міграції. Запропоновано заходи щодо диверсифікації сільської економіки, які дадуть змогу розширити сферу прикладання праці, створити нові робочі місця, поліпшити стан соціальної інфраструктури.

Ключові слова: зайнятість сільського населення, неформальна зайнятість, диверсифікація сільської економіки, трудова міграція.

В статье осуществлена оценка занятости населения Украины в сельском хозяйстве. Исследованы проблемы агропромышленного комплекса и особенности рынка труда и безработицы в аграрном секторе. Выявлены основные факторы, влияющие на занятость в аграрной сфере. Определены причины перераспределения рабочей силы из сельскохозяйственных предприятий в личные сельские хозяйства. На основе анализа данных Государственной службы статистики Украины, научных работ приведена характеристика занятости экономически активного населения страны, выявлены негативные тенденции, наметившиеся в сфере занятости населения в сельском хозяйстве. Проанализированы количественные и качественные показатели занятости сельского социума. Выделены особенности занятости в сельской местности, включающие ограниченные

возможности трудоустройства, низкий уровень оплаты труда, рост социальной напряженности и трудовой миграции. Предложены меры по диверсификации сельской экономики, которые позволят расширить сферу приложения труда, создать новые рабочие места, улучшить состояние социальной инфраструктуры.

Ключевые слова: занятость сельского населения, неформальная занятость, диверсификация сельской экономики, трудовая миграция.

The article estimates the employment of the population of Ukraine in agriculture. The problems of the agro-industrial complex and peculiarities of the labor market and unemployment in the agrarian sector are investigated. The main factors affecting employment in the agricultural sector have been identified. The reasons for the redistribution of labor from agricultural enterprises to private peasant farms are identified. On the basis of the results of surveys of the State Statistics Service of Ukraine, the analysis of scientific works of scientists, the characteristics of employment of economically active population of Ukraine are given, the negative tendencies that have emerged in the sphere of employment of the population in agriculture are revealed. Main reasons of employment of rural population is: labour migration of highly skilled rural workers; high level of death rate of rural population and low level of birth-rate of peasants; development of shadow employment; high enough unemployment rate; low level of employment and profits of rural population; a decline of social sphere in a village; absence of industrial, processing enterprises in rural locality and row other. Quantitative and qualitative indicators of rural society employment have been analyzed. Rural employment features are highlighted, which include limited employment opportunities, low wages, rising social tensions and labor migration. Measures are proposed to diversify the rural economy, which will allow to expand the scope of employment, create new jobs, improve the state of social infrastructure. Therefore the important task of creation of such socio-economic environment, which would stimulate introduction in practice of complex strategy of forming of employment of rural population and socio-economic development of village, stands before science and practice. The development of organic agriculture in the countries of the world has shown a number benefits for rural areas that can be realized in Ukraine as well: job creation in rural areas; improving the functioning of small farms through diversification of agricultural products; increase of income of agricultural enterprises and, as a consequence, increase of budgets of rural communities, other positive social shifts, which is extremely important for the state.

Key words: employment of rural population, informal employment, diversification of rural economy, labor migration.

Постановка проблеми. Показники зайнятості та безробіття посідають важливе місце серед багатьох показників, що визначають рівень розвитку національної економіки та характеризують економічну ситуацію в країні. Ситуація, що склалася сьогодні у сфері зайнятості сільського населення, катастрофічна. Руйнівним наслідком економічної кризи стала різка зміна умов і рівня життя сільського населення: зниження доходів, зростання безробіття, особливо у прихованій формі. Криза охопила не тільки економіку і соціальну сферу, а й усі рівні сільського соціуму. Значна частина сільського населення, яка була найманими працівниками, залишилася без роботи через зменшення обсягів виробництва. В аграрному секторі відбувається скорочення кількості зайнятого населення в сільському господарстві. Специфіка аграрного сектору економіки полягає у тому, що сільське господарство визначає спосіб життя людей, які проживають у сільській місцевості. Хоча сільський соціум поступово пристосовується до змін, що супроводжують ринкові трансформації, ця адаптація спрямована переважно на виживання, а не на формування нового укладу, що відповідав би змінам у виробничій сфері. Розв'язання проблеми зайнятості сільського

населення є досить актуальним, що зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам безробіття і зайнятості в аграрній сфері присвячено чимало наукових досліджень. Їх результати широко висвітлені у працях провідних учених: С.І. Бандури, Н.А. Волгіна, Н.В. Германюк, В.С. Дієсперова, Т.М. Кір'яна, С.Д. Лучик, В.Я. Месель-Веселяка, В.П. Рябокони, Н. Тензера та ін. Віддаючи належне науковим працям зазначених учених, прогресуюче сьогодні скорочення зайнятості на селі, особливо у формальному секторі, зумовлює необхідність подальшого дослідження та розроблення ефективних заходів щодо подолання окреслених проблем.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану зайнятості населення в аграрному секторі економіки України та визначення ключових напрямів забезпечення її продуктивного рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сільське населення є основою формування робочої сили в аграрному секторі економіки, чисельність якого внаслідок негативних соціально-економічних та демографічних процесів значно зменшується. За даними офіційної статистики, загальна кількість населення – 42,1 млн. постійних

жителів. Із них сільських жителів – 31,1%. Якщо взяти показники 2018 р., чисельність сільського населення за 10 років скоротилася приблизно на 16%. Економічно активне сільське населення від 15 до 70 років нині становить 5,6 млн. осіб. Рівень зайнятості сільського населення в 2019 р. становив 62,2%, міського – 68,2%. Загальна кількість зайнятих у сільському господарстві – 2,9 млн. осіб. Рівень безробіття серед сільського населення України становить 10,9%, серед міського – 9%.

Зазначимо, що в період аграрних перетворень відбулася легалізація прихованого безробіття. Негативна ситуація на сільському ринку праці ускладнилася тим, що в сільську місцевість повернулася значна частина мешканців села, які працювали у містах та були звільнені внаслідок економічної кризи. Ці та інші причини призвели до значного загострення проблеми зайнятості сільського населення. Чисельність зайнятих селян постійно скорочується, а безробітних – зростає. За умов відсутності альтернатив для працевлаштування у сільській місцевості вивільнені працівники аграрних підприємств поповнюють лави безробітних. Однак фіксований рівень безробіття не відображає реальних масштабів даного явища на селі. Для біль-

шості сільського населення, що залишилося без роботи, основним джерелом отримання доходу та застосування своєї робочої сили є ведення особистого селянського господарства, тобто неформальна зайнятість. Важливою тенденцією, що сформувалася за останні три роки, стало зростання ролі особистого селянського господарства в структурі доходів сільських родин. Як показали дослідження, найважливішим джерелом доходів сільського домогосподарства стало особисте підсобне господарство, частка якого у структурі доходів постійно зростала. Зокрема, за даними опитування 2018 р., 82,6% селян уважали доходи, отримані від особистого підсобного господарства, дуже важливим джерелом своїх доходів. Зростання значення особистих селянських господарств у структурі доходів сільських домогосподарств останнім часом відбувалося на тлі скорочення чисельності зайнятих у сільськогосподарських підприємствах. Так, у 2019 р. частка зайнятих в особистому селянському господарстві становила 79,5% від кількості населення, зайнятого у сільському господарстві, мисливстві, лісовому та рибному господарстві.

За статистичними даними (табл. 1), у 2019 р. в Україні кількість зайнятих у неформальному

Таблиця 1

Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та статусом зайнятості у 2017–2019 рр.¹

	Кількість неформально зайнятого населення віком 15–70 років		У тому числі працювали			
			за наймом		не за наймом	
	тис осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення віком 15–70 років	тис осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення відповідного статусу	тис осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення відповідного статусу
2017 р. усього	3695,6	22,9	1819,3	13,4	1876,3	73,9
Жінки	1514,7	19,5	720,7	10,7	794,0	75,3
Чоловіки	2180,9	26,0	1098,6	15,9	1082,3	72,9
Міські поселення	1697,2	15,3	1275,5	12,6	421,7	43,9
Сільська місцевість	1998,4	39,6	543,8	15,7	1454,6	92,2
2018 р. усього	3541,3	21,6	1678,1	12,2	1863,2	71,9
Жінки	1469,5	18,6	659,8	9,7	809,7	74,6
Чоловіки	2071,8	24,5	1018,3	14,7	1053,5	70,1
Міські поселення	1599,6	14,2	1172,9	11,4	426,7	42,2
Сільська місцевість	1941,7	38,2	505,2	14,4	1436,5	91,0
2019 р. усього	3458,5	21,0	1554,0	11,3	1904,5	69,7
Жінки	1403,8	17,7	606,6	8,9	797,2	71,9
Чоловіки	2054,7	24,0	947,4	13,7	1107,3	68,2
Міські поселення	1587,7	14,0	1101,4	10,8	486,3	42,3
Сільська місцевість	1870,8	36,7	452,6	12,8	1418,2	89,7

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за [7]

секторі економіки становила 3,5 млн. осіб, або 21,3% від загальної чисельності зайнятого населення віком 15–70 років. Найбільшого поширення така діяльність набула у сільській місцевості (понад 2 млн. осіб). Тобто нині майже кожна друга зайнята сільська особа працює у неформальному секторі сільської економіки.

Аналіз економічних і соціальних показників свідчить про значне скорочення кількості найманих працівників у суспільному секторі і збільшення кількості самозайнятих в особистих селянських господарствах. У валовій продукції сільського господарства частка особистих селянських господарств становить 67%. Особи, які не зайняті в сільськогосподарському секторі, а це більше третини населення працездатного віку, особи, які зайняті в особистих селянських господарствах, не беруть участі у формуванні бюджетів, фондів соціального страхування та пенсійних фондів, вони не мають відповідного соціального захисту у разі втрати працездатності та інших випадків.

Даний вид зайнятості – вимушений, він не сприяє продуктивному використанню трудового потенціалу та не забезпечує належного рівня доходів і одержання мінімальних соціальних гарантій. Лише зайнятість, доходи від якої дають змогу здійснювати не тільки елементарне відтворення робочої сили, а й надають можливість для освітнього, професійного, культурного та духовного розвитку зайнятої особи за витрат, які допустимі для роботодавця з позицій забезпечення ефективної діяльності, може вважатися продуктивною. Таким чином, розвиток особистих селянських господарств та зосередження у них робочої сили потрібно розглядати як один із засобів пом'якшення негативних соціальних наслідків безробіття, але не перспективною формою зайнятості в аграрному секторі.

Рівень соціального капіталу надзвичайно низький, незадовільний стан із доступом сільського населення до об'єктів соціальної інфраструктури та соціальних послуг, спостерігається демографічна криза, збільшується

міграція сільського населення у міста та за кордон у пошуках належної роботи й оплати праці, умов життя. За офіційними даними, кількість трудових мігрантів становить близько 7% від соціально активного населення; за неофіційними оцінками, кількість трудових мігрантів із села сягає 2 млн. осіб. Якщо кількість активного сільського населення – 5,6 млн. осіб, то 2 млн. трудових мігрантів – це багато.

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні вітчизняний ринок праці залишається у кризовому стані, потребує зміни, а також адаптації до світових стандартів. У сучасних умовах основними чинниками, що впливають на процеси, які відбуваються на ринку праці, є: структурна перебудова економіки, зокрема переважаючий розвиток галузі сільського господарства; прискорене економічне зростання; нарощування потенціалу підприємництва; науково-технічний прогрес, інформатизація суспільства; державне регулювання розвитку трудового потенціалу, ринку праці та зайнятості. Серед інструментів регулювання ринку праці найбільш перспективними є ті, що враховують об'єктивний вплив глобальних трендів і спрямовані на активізацію інноваційної зайнятості, підприємницької активності населення, забезпечення збалансованості ринку освітніх послуг та ринку праці, прогнозування обсягу й структури попиту та пропозиції на ринку праці, підвищення конкурентоспроможності фахівців і розширення кола гідних робочих місць.

Розвиток органічного сільського господарства в країнах світу показав низку переваг для села, які можуть бути реалізовані і в Україні: створення нових робочих місць у сільській місцевості; підвищення ефективності функціонування малих фермерських господарств за рахунок диверсифікації сільськогосподарської продукції; збільшення доходів сільськогосподарських підприємств і, як наслідок, збільшення бюджетів сільських громад, інші позитивні соціальні зрушення, що є надзвичайно актуальними для держави.

Список використаних джерел:

1. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2019 р. / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2019).
2. Безтелесна Л.І., Пляшко О.С. Конкурентоспроможні людські ресурси: механізм забезпечення в національній економіці : монографія. Київ : Кондор-Видавництво, 2017. 184 с.
3. Зоярна Н.М., Каралюс О.М. Безробіття на селі: причини та шляхи подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 21. С. 176–178.
4. Федотова Т.А. Концепции занятости в национальной экономике. *Концепт*. 2017. Т. 31. С. 1326–1330. URL : <http://e-koncept.ru/2017/970280.htm> (дата звернення: 25.12.2019).
5. World Employment and Social Outlook: Trends 2018. International Labour Office – Geneva: ILO, 2018. URL : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf (дата звернення: 25.12.2019).

6. Закон України «Про зайнятість населення» № 5067 VI від 5 липня 2012 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 25.12.2019).
7. Державна служба статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2019).

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Bezrobittia naselennia (za metodolohiieiu MOP) za statti, typom mistsevosti ta vikovymu hrupamy u 2019 r. [Unemployment (ILO methodology) by gender, type of locality and age group in 2019]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 25 December 2019).
2. Beztelesna L.I. (2017) Konkurentospromozhni lyudski resursi: mekhanizm zabezpechennya v natsionalniy ekonomitsi [Competitive human resources: mechanism of providing in the national economy]. K.: Condor Publishing House – 184 p.
3. Zoyarna N.M. (2011) Bezrobittya na seli: prichini ta shlyakhi podolannya [Unemployment in the village: causes and ways of overcoming]. Scientific herald of NLTU of Ukraine, no. 21, pp. 176-178.
4. Fedotova T.A. (2017) Kontseptsii zanyatosti v natsionalnoy ekonomike [Concepts of employment in the national economy]. Scientific-methodical electronic journal "Concept", vol. 31, pp. 1326–1330. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/970280.htm>. (accessed 25 December 2019).
5. World Employment and Social Outlook: Trends 2018. International Labour Office (2018). Geneva: ILO – URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf. (accessed 25 December 2019).
6. Zakon Ukraini "Pro zaynyatist naselennya" (2012) [On Employment of the Population]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>. (accessed 25 December 2019).
7. Derzhavna sluzhba statistiki. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed 25 December 2019).